

Hukuk-Etik İlişkisi Çerçevesinde Tıp Alanındaki Eylemlerin Cezalandırılabilirliği

Veli Özer ÖZBEK*

Son yıllarda özellikle organ nakli, insan üzerinde deney ve ötenazi gibi alanlarda tıp ile hukuk bilimi arasında var olan çatışma daha da belirginleşmiştir. Bunlara belki estetik müdahaleleri eklemek de mümkündür. Bilim insanlarının daha iyiyi bulma ve bu alanı geliştirme çabası bu çatışmayı giderek şiddetlendirmektedir.

5237 Sayılı TCK önceki ceza kanununda bulunmayan insan üzerinde deney (m.90), organ ve doku ticareti (m.91) fiillerini suç haline getirmiştir. Buna karşılık öteden beri büyük tartışmaların yaşandığı ötenazi konusunda belki de ayağına gelen fırsatı tepmiş ve sessiz kalmayı yeğlemiştir.

Tebliğin konusunu özellikle insan üzerinde deney ve organ ve doku ticareti fiillerinin suç haline getirilmesi ile yeniden alevlenen tıp bilimi, etik ve hukuk kuralı arasında meydana gelmesi muhtemel çatışma oluşturacaktır.

A- ETİK KAVRAMI – TIP ETİĞİ

1- Etik Kavramı

a- Genel olarak

Etik, Yunanca "áthos (ethos)" kelimesinden gelmektedir. "áthos" otu-

ruşan yer, ülke, vatan anlamına gelmektedir. Bu anlamda "áthos" hem oturuşan yer (koltuk, alan, tapınak gibi) hem de oturma eylemini ifade eder. Zamanla "áthos", "athos" şeklini almış gelenek, ahlak anlamına dönüşmüştür. Bu çerçevede "athos" içinde bulunulan belirli bir toplumdaki belli ilişki şekilleri olarak anlaşılmalıya başlanmıştır.¹ Bugünkü anlamda bunu töre olarak nitelendirmek mümkündür.

Felsefi bir disiplin olarak ise etik Aristoya kadar dayanır. Buna göre etik insan davranışları, doğallığını yitirdiği an yeni yükümlülükler göre hangi doğal davranışların yeniden mümkün olabileceğini araştırır.²

"Etik, belli bir ahlaklılık idesine sahip, belli bir yaşama idealini hayata geçirmek için mücadele eden bireyin yaşayışı açısından, çağının gidişatını, üyesi olduğu toplumun yaşayışını eleştiren, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerler, yaşam kuralları veya ilkeler vazetmeye kalkışan filozofun tavrı"³ olup, "ahlak konusunda geçmiş, şu an ve geleceğe ilişkin karar ve eylemlerin dikkatli ve sistematik bir biçimde düşünülmesi ve çözümlenmesi ile uğraşır"⁴.

* Doç. Dr. DEÜ Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Öğretim Üyesi

(1) <http://www.hf-pflege.ch/themenordner/ethik-und-recht/konzept-ethik-und-recht.doc>

(2) <http://www.hf-pflege.ch/themenordner/ethik-und-recht/konzept-ethik-und-recht.doc>

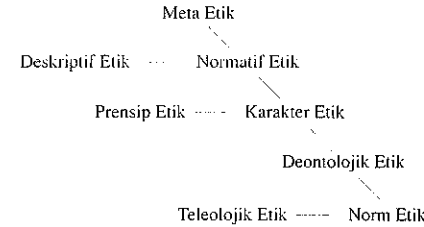
(3) Cevizci Ahmet, *Etığe Giriş*, İstanbul 2002, s. 1.

(4) Dünya Tıp Etığı, *Hekimler El Kitabı*, Çev. Murat Civaner, 2005 (http://www.itb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf; erişim tarihi: 18 Mart 2008).

Veli Özer Özbek

Bu çerçevede "Etik, ayrıca ahlaklılığın dilini analiz eden, ahlaki kavram ve yargıların niteliğini tartışan, kısacası tıpkı olgusal dünyayı konu alan fizikçi gibi kendisine değer dünyasını konu eden teorik bir araştırma içine giren felsefecinin çalışması açısından en azından şimdilik ve uzlaşım olarak, değeri konu alan, kapsamında insanın değer biçici deneyimi, kısacası hayata anlam katan her şey bulunan düşünüş tarzı, ahlaki ilkeler teorisi veya felsefe disiplini olarak" tanımlanabilir.⁵ Bu çerçevede etik, felsefenin, insanın oluşturduğu bu değerler evrenini inceleyen, onu "iyi", "kötü" ya da "onaylanabilir", "onaylanamaz", "doğru", "yanlış" biçiminde yorumlayan bir alt dalıdır.⁶

Etik düşünce şekilleri şu şekilde şematize edilebilir:⁷

Meta etiğin konusunu "iyi davranış" oluşturur. Bu etik yaklaşım "iyi davranış" bakımından bilinen ve istenen hakkındaki teorik tartışmalarla uğraşır. Meta-etik etik hüküm ve tavırların (tutum) doğasını inceler.

Meta etiğin iki yönü bulunur. Deskriptif ve normatif etik. Deskriptif etik bir insan grubunun farklı moral tasavvurları ile sınırlıdır ve bu yüzden

deneyisel (empirik) bir girişimdir. Bu düşünce şekli iyi-kötü, doğru-yanlış hakkında karar verebilmek bakımından bir kriter ya da ölçü ortaya koymaz.

Buna karşılık normatif etik moral hakkında bir değerlendirme yapar ve bunun nereye kadar "iyi davranış" ifade ettiğini araştırır. Bu anlamda normatif etik "iyi davranış bilimi" olarak da adlandırılır.

Normatif etiğin alt dalını oluşturan prensip etik esasen deontolojik etiğin temelidir.

Prensip etik, davranışlara yön veren değerler, normlar ve kurallar ile meşgul olur. Bu düşüncenin odağını "iyi insan" değil, bilakis "iyi davranış" oluşturur. Prensip etik kendi içinde deontolojik ve teleolojik argümantasyon modelleri olarak ikiye ayrılır.

Yunanca gerekli olan, yükümlülük anlamına gelen "to deon" kelimesinden gelen deontolojik modeller genel ilke ve normlara, buradan da her durumda kesin olarak geçerli, ortaya çıkan sonuca, varlığa bağlı olmayan sonuç yükümlülükler yönelirler. Klasik bir deyimle burada etik normlardan söz edilir. Bu argümantasyon modeli aynı zamanda kazuistiği yani etik yasalar yapılmasını da sağlar: Bu model mümkün olduğunca somut durumlar için normatif ilkelerin belirlenmesi suretiyle etik yönelim kazandırmayı dener.

Etiğin işlevsel hale gelmesi aslında etik analiz olarak ifade edilebilecek bir süreci gerektirir. Hangi eylemler iyi, hangileri kötüdür? Hangileri doğru, hangileri yanlış ya da hangileri suç, hangi-

(5) Cevizci, s. 1.

(6) Büken Nüket Örneki/Büken Erhan, Nedir Şu "Tıp Etığı" Dedikleri?, http://www.ttb.org.tr/STED/sted0102/nedir_su.pdf

(7) <http://www.hf-pflege.ch/themenordner/ethik-und-recht/konzept-ethik-und-recht.doc>. Öte yandan etik, metaetik, normatif etik ve uygulamalı etik şeklinde de sınıflandırılır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Etik#Meta-etik>).

leri değildir? Bu süreç bir yargı ile son bulur. Ancak bir yargıya ulaşırken gelişigüzel davranılamaz. Diğer bir deyişle, buradaki sorun bu analizi yaparken hangi ölçütlerden yararlanılacağıdır.

Bugün etik alanında varlığını sürdüren, birbirinden temel bazı farklılıklar gösteren dört etik yaklaşımdan söz edilir.⁸

- 1- Erdem etiği,
- 2- Yararcılık etiği,
- 3- Ödev etiği,
- 4- Haklar etiği.

Herhangi bir etik ilkenin bir ötekine karşı üstünlüğü olmadığı söylenebilir. Ancak ilkeleri sınırlandırarak, bazı ilkeleri "Temel ilke" olarak adlandırabiliriz.⁹ Burada söz konusu olabilecek dört temel ilke şunlar olabilir:

- 1- Yarar sağlama ilkesi,
- 2- Zarar vermeme ilkesi,
- 3- Özerkliğe saygı ilkesi,
- 4- Adalet ilkesi.

b- Etik ve Ahlak İlişkisi

Türkçe'de Arapça huy, mizaç, karakter anlamına gelen hulk sözcüğünden türeyen ahlak, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütünüdür ifade eder.¹⁰ Buna göre, ahlak, bir kültür çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş ve

tanımlanmış değerler manzumesi ve amaçlarla, bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını, söz konusu amaçlara nasıl ulaşılabileceğini ortaya koyan kurallar öbeği veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden inanç, emir, yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve söz konusu düzenlemeye bağlı olarak töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşama biçimi diye tanımlanabilir.¹¹ Ahlakın dili 'haklar', 'sorumluluklar' ve 'erdemler' gibi isimler ve 'iyi' ve 'kötü', 'doğru' ve 'yanlış', 'adil' ve 'adil olmayan' gibi sıfatlar içerir. Bu tanımlamalara göre etik, birincil olarak bilmekle ilgiliyken, ahlak yapmakla ilgilidir. Aradaki ilişki, etiğin, insanların belli bir yönde karar vermesi veya eylemesi için akla yatkın bir ölçüt sağlamaya çalışmasıyla kurulur.¹²

Bir kişi, bir toplum düzeni içinde başkalarıyla bir arada var olan bir birey olarak insan, ahlaki hayatı şahsen yaşar; içinde bulunduğu toplumun ahlaki ilke ve değerlerini eylemleriyle cisimleştirir. Fakat o bununla da kalmayıp, taşıyıcısı olmaya ve hayata geçirmeye çalıştığı değerlerin anlamı üzerinde düşünmeye başladığı, kullandığı ahlaki kavramda ne olduklarını ve ne anlam ifade ettiklerini araştırmaya; ahlaklılığın unsurlarını tartışmaya ve benzeri konularda düşündüğü ve hissettiği şeyleri dile getirmeye, başkalarına aktarmaya başladığında, normal ahlaklılık düzeyini aşır, etik yoluna girmiş olur.¹³ Etik için ahlak felsefesi denilmesinin sebebi de budur.

(8) Büken/Büken, Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?, http://www.ttb.org.tr/STED/sted0102/nedir_su.pdf

(9) Büken/Büken, Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?, http://www.ttb.org.tr/STED/sted0102/nedir_su.pdf; <http://www.hf-pflege.ch/themenordner/ethik-und-recht/konzept-ethik-und-recht.doc>

(10) Cevizci, s. 3.

(11) Cevizci, s. 3.

(12) Dünya Tıp Etiği, Hekimler El Kitabı, Çev. Murat Civaner, 2005 (http://www.ttb.org.tr/kutuphane-tip_etigi.pdf); erişim tarihi: 18 Mart 2008).

(13) Cevizci, s. 4.

c- Hukuk ve Etik ilişkisi

Hukuk ve etik arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi, etiğin felsefesini yaptığı ahlakla hukuk arasındaki ilişkinin açıklanmasından geçer. Ahlaki davranış; düşünce, duygu ve eylemde iyi ile kötü arasındaki ayrıma bilinçlenme olarak tanımlanır.¹⁴ O halde ahlaki olan ya da ahlaka uygunluk, iyi ile kötü arasında iyiyi seçebilmektir. Hukuksal davranış ise haklı ve haksız arasındaki ayrımı esas alır ve amaç adaletli bir sonuca ulaşmadır.

Davranış normları, gerek ahlakın ve gerekse hukukun müşterek kaynağını oluşturur. Bu yönüyle ahlak ve hukuk kuralları müşterek bir zemine sahip bulunmaktadır. Hukuki olan bir davranış aynı zamanda ahlakidir; ahlaka aykırı bir davranış ise hiçbir zaman hukuki koruma altına alınmaz.¹⁵

Hukuk normları, ahlaki normlar değildir, ama bağlayıcı olmayı ahlaki normlarla sağlamaya çalışır; çünkü örneğin özgürlükçü demokratik bir hukuk düzeni, ahlaki öncüller üzerine kuruludur ve özgürlük, adalet ve eşitliğin mutlak değerler olarak herkes için kabul edilmesi gerekir. Ancak, kendini ahlaki bir talebi yerine getirmekle yükümlü gören kişi, eylemini, bundan büyük olasılıkla etkileyecek olan diğer insanlar açısından gözden geçirip tartması, duruma göre sınırlaması gerektiğini bilir. Ama insanlar doğal nitelikleri gereği her zaman iyi davranmadıkları ve öteki insanları, onların da özgürlüklerine saygı göstererek dikkate almadıkları, aksine özgürlüğü fiilen başka özgürlükleri baskı altına almak için kullandıkları için bir

hukuk düzenine gereksinim vardır; bu düzen, her bir kişinin en dış özgürlük sınırlarını, aynen, mantıklı eylem yapan ve davranan biri kendiliğinden nasıl saptayacaksa öyle saptar. Dolayısıyla hukuk normları, ahlakla doğrudan hiç bir ilişkisi olmayan ahlakiliğin dolaylı bir ifadesidir: Kişi hukuksal açıdan tümüyle doğru, ama gene de ahlaksız davranabilir; kişi yalnızca hukuku çiğnediği zaman cezalandırılır, yoksa ahlaki normların çiğnenmesine (bu tür) ceza verilmez.¹⁶

Gerek ahlak ve gerekse hukuk kurallarının ortaya çıkış amacı insandaki kötülüğü bastırmaktır. Diğer bir deyişle insanı ıslah etmektir. Nitekim insanlık tarihi sayısız zulüm, imha ve savaşlarla doludur. Gerçekten insan doğuştan iyi ya da kötü değildir. İnsan doğasındaki bu belirsizlik ahlak ve hukuk kuralları ile belirginleştirilmeye çalışılır. Din kurallarının dahi insandaki kötülük duygularını ortadan kaldırmaya yönelik olduğu ve insanlığın yüzyıllardır iyi ile kötü, adil ile adil olmayan arasında gidip geldiğini söylemek yanlış olmaz.

İşte tıbbi ya da bilimsel amaçlar ya da gerekliliklerden yola çıkılarak kötülüğe ve haksızlığa varan uygulamalar insan üzerindeki deney gibi bazı eylemler bakımından da bir paradoksa yol açmaktadır. Bilimsel; ama kötü. İşte bu çelişki bilim ahlakını doğurmuştur. Tıp bilimi bakımından bu husus tıp etiğinin de öncüsü olmuştur.

Buradaki temel sorun şudur: Etik kuralları ile hukuk kuralları çatışabilir mi? Çatışırsa hangisine üstünlük tanınmalıdır?

(14) Işıktaç Yasemin, "Hukuk, Etik İlişkisinde Yeni Gelişmeler", İÜHFİM, S. 1-2, Y.2000, s. 3.

(15) Özgenç İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2006, s. 24-2; Alacakaptan'a göre ise çağımızda hukuk ve özellikle ceza hukuku ile ahlak birbirinden kesin biçimde ayrılmış bulunmaktadır. (Alacakaptan Uğur, Suçun Unsurları, Ankara 1970, s.11-12.).

(16) Büken/Büken, Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?, http://www.ttb.org.tr/STED/sted0102/nedir_su.pdf

Buradaki açmaz belki şu şekilde giderilebilir: Ahlak kuralları hukuk kurallarını da içine alan bir anlama sahiptir. O halde hukuk kuralı ahlaka aykırı olmaz. Ancak ahlaka aykırı olan her şey hukuka da uygun olmak zorunda değildir. Yani ahlaka aykırı olan bir davranış bir ceza hukuku kuralını ihlal etmeyebilir. Ceza hukuku tüm ahlaka aykırılıkları yaptırım altına almak zorunda değildir. Ancak hukuka aykırı olan ahlaka uygun olamaz.

Etik, sıklıkla yasalardan daha yüksek tutum standartları belirler. Ancak ceza yasaları hekimden etik kurallara aykırı davranmasını isteyemez. Bu durumda etik kuralların rolü ceza hukuku kurallarını desteklemek, hekimin temel hak ve özgürlüklere saygılı ve bireyi obje haline dönüştürmeyecek bir şekilde davranmasını sağlamaktır.

İfade etmek gerekir ki yasalar ülkeden ülkeye önemli biçimde farklılık gösterebilirken etik tüm ülkeler için geçerli değerlere kaynaklık edebilir.¹⁷ Ancak bazı hukuk kurallarının evrensel bir niteliğe sahip olmadığı da söylenemez.

Fakat sorun yine de çözümlenmiş sayılmaz:

Adil olmayan yasalar etik idealleri gerçekleştirmek için uygun değildir.¹⁸ Böyle bir hukuk kuralı bağlayıcı olabilir ise de uygulamayı ahlaki kılmaz. Bu halde söz konusu kuralın tam bir hukuk kuralı olmadığı ve yasakoyucunun bu kuralı değiştirmesi aranır. Burada ortaya çıkan sorun ise böyle bir hukuk kuralının uygulanmamasının mazur karşılanabilip

karşılanamayacağıdır. Örneğin, insan üzerinde deneyin bilim ve insanlık için sağlayacağı fayda insan üzerinde deneyin suç haline getirilmemesini ya da getirilmiş olsa dahi söz konusu kuralın uygulanmayabilmesini sonuçlayabilir mi? Işıktaç'ın deyimiyle "tıbbi deneyler için insanın kullanılması beklenebilir bir fedakarlık mıdır?"¹⁹

İşte tıp etiği kuralları bu çatışmanın ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

2- Tıp Etiği

Aslında tıp etiği dendiğinde tıp bilimi mensupları tarafından doğruluğuna inanılan davranış ilkeleri anlaşılır.²⁰ Tıp etiğinin, bilim ve etiğin uzlaşma alanı olduğu söylenebilir. Ya da tıp etiği böyle bir uzlaşma zorunluluğunun bir sonucudur.

Bilim ve etiğin bütünleşmesi için etik de mutlak değerler kullanılmalıdır. İşte tıp bilimi ile tıp etiği arasındaki çatışma görüntüsü bu nedenle doğmaktadır. Bu, herkesin ona uyacağı, hatta uyması gerektiği anlamına gelmez, ancak böyle bir sınır, sapmaları ölçmek için bir araç durumuna gelir. Aynı zamanda yol gösterici kuralları oluşturmak durumunda olanların gündelik tartışmalarına kullanacakları kuralları sağlar.

Aslında sorunun bir kaynağının belki temel kaynağının bilimin gelişmesi zorunluluğu olduğu söylenebilir. Hızlı gelişim ve değişimin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla,

(17) Dünya Tıp Etiği, Hekimler El Kitabı, Çev. Murat Civaner, 2005 (http://www.ttb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf; erişim tarihi: 18 Mart 2008).

(18) Işıktaç Yasemin, Hukuk Felsefesi, İstanbul 2004, s.463.

(19) Işıktaç, Hukuk Felsefesi, 465.

(20) Karşl. Güriz Adnan, Hukuk Felsefesi, 6.baskı, Ankara 2003, s.13. Yazara göre ahlak bazen toplumda kabul edilip benimsenen ve insanların davranışlarını düzenleyen kuralları anlatmak için kullanılırken; bir başka açıdan ise ahlak bir toplumda bir grubun yada zümrenin benimsediği kuralları, onlar tarafından doğruluğuna inanılan davranış ilkelerini kapsama alır.

davranışlar için bir ölçüt görevi gören ve onlara yön veren etik ya da ahlaki kural arayışı başlamıştır. Bu aslında sadece hekimler için de geçerli değildir. Eczacı, mühendis, avukat, gazeteci gibi meslek grupları da ahlaki kurallara ihtiyaç duymakta²¹, içine düştükleri durumlarda yaptıklarını ve davranışlarını değerlendirecek veya ölçüt görevi görececek kurallar olsun istemektedirler. Örneğin tıp alanında; organ nakli, ötenazi, psikiyatri ve genetik gibi konularda bir takım normların geliştirilmesi talep edilmektedir.²²

Öte yandan yukarıda da ifade edildiği üzere bugün tıp etiği etkinliği içerisinde çok sayıda değerden söz edilmektedir. Ancak, yaklaşık son 25 yıl içerisinde tıp etiğinde geliştirilen "İlkesel" yaklaşım çerçevesinde dört temel tıp etiği ilkesinin mevcut olduğu kabul edilir. Bunlar yararlılık, zarar vermeme, hasta özerkliğine saygı ve adalet ilkesidir.

B- TIP ALANINDAKİ EYLEMLERİN CEZALANDIRILABİLİRLİĞİ

Burada özellikle son zamanlarda yeniden önem ve güncellik kazanmış insan üzerinde deney eylemleri üzerinde durmak istiyoruz. Söz konusu eylemler bilim, etik ve hukuk arasındaki -var ise- çatışmanın ortaya çıktığı alanlardandır.

Aslında var olduğuna inandığımız çatışma insan hakları kavramındaki hızlı gelişimin bir sonucudur.

Gerçekten insan üzerinde deney ve araştırma ahlaki zaman içinde değişim göstermiştir.²³ Çoğu zaman, insan deney-

lerinin objeleri mahkumlar, köleler, aile üyeleri veya deneyi yapanın kendisi olmuştur.

Chalcedonlu (Kadıköy yakası) Herophilus Batlamyus krallıklarından gelen mahkumlar üzerinde, mahkumlar canlıyken yaptığı deneyler sayesinde Celcus tarafından itibar görmüştür.

İlk insan kobaylı araştırma deneyleri arasında 1700'lü yıllarda aşı deneyleri yer alır. Bu ilk denemelerde, fizikçiler kendilerini veya aile üyelerini denek olarak kullanmışlardır. Başkaları üzerinde denemeler ise denek üzerinde bir tehlike olmadığı tecrübelerle kanıtlanınca gerçekleştirilmiştir.

Bu şekildeki araştırmalardan ünlü olan bir tanesi de çiçek aşısını kendi oğlu ve komşusunun çocukları üzerinde deneyen Edward Jenner'in deneyleridir. Kişisel deneylere bir başka örnek Johann Jorg'un değişik dozlarda 17 ilacı etkilerini kaydetmek için denemesidir. Ancak zamanla bilim adamları öncelikli sonuçların hayvanlarla yapılan deneylerden sonra alınması konusunda ikna olmuştur.

Yirminci yüzyılın başından itibaren ilaçlardaki ilerlemeler hızlanmış ve deneklerle araştırma işlemleri de değişmiştir. İnsan hakları alanındaki gelişmeler, bilim disiplinlerinde etik açılardan çeşitli tartışmalara konu olmuştur.

Bu konuda sarı humma aşısını geliştiren Walter Reed'in deneyleri önemlidir. Reed'in aşı denemeleri sırasında daha dikkatli hareket edilmiş ve önceki denemelere benzememiştir.

Tıbbî deneyler ayrıca insanların izinleri olmadan, baskı yoluyla ve giz-

(21) Yüksel Mehmet, Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/57/1/9_mehmet_yuksel.pdf

(22) Bkz. <http://209.85.135.104/search?q=cache:ijtl1usG5EU:www.medinfo.hacettepe.edu.tr/ders-TR/D2/9/3393.doc+t%C4%B1p+eti%C4%9Fi&hl=tr&ct=clnk&cd=3&gl=tr>

(23) Bu bölümün kaleme alınmasında önemli ölçüde http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_deneyleri_sayfasındaki_bilgilerden yararlanılmıştır.

lice, üstü örtülü olarak da yapılmıştır. Nitekim 1932'den 1970'lere kadar ABD'de insanlar frengi incelemeleri için denek olarak kullanılmıştır.

Japonya'da 1920'lerin başında canlı mahkûmların vücutlarında deneyleri, uzuvları bedenden ayırma, salgın hastalık deneylerini çok geniş bir süre uygulandı.

II. Dünya Savaşı sırasında ise Almanya'da Naziler insan üzerinde deneyler gerçekleştirdi. Savaşın sonunda 23 Nazi doktor ve bilim adamı toplama kamplarında denek olarak kullanılan insanları öldürmekle yargılandı. Bunlardan onbeşi suçlu bulundu; bunların yedisi asılarak idama mahkum edildi ve diğer sekizi 10 yıldan ömür boyu hapse kadar cezalar aldı. Sekiz parti üyesi beraat etti.

Yargılama sonunda Nürnberg Kanunu oluşturuldu ve araştırmacılar bakımından aşağıdaki başlıkları içeren hükümlere yer verildi:

- Araştırma için bilgilendirilmiş izin gereklidir.
- Araştırma öncelikle hayvanlar üzerinde yapılmalıdır.
- Beklenen yararlarla beraber risk de açıklanmalıdır.
- Araştırmalar uzman bilim adamları tarafından yürütülmelidir.
- Araştırma esnasında fiziksel ve ruhsal acıdan kaçınılmalıdır.
- Ölüm veya benzeri yaralanmaların söz konusu olabileceği araştırmalar yapılmamalıdır.

1940 yılında ABD'nin Şikago şehrindeki dörtüyz mahkum yeni ve deneysel ilaçların etkilerini çalışmak için sıtma hastalığına yakalattı. 1942 yılının başında hardal gazı deneyleri, 4.000 Birleşik Devletler memurunda insan sinir sistemindeki etkileri üzerine çalışmak

üzere yürütüldü. Bu deneyler 1945 yılında sonlandırıldı.

Maryland'daki Fort Detrick, Birleşik Devletler biyolojik savaş denemeleri karargahıdır.

Bilimin ve insanlığın gelişimi için sarf edilen çabalar hukuk kuralları ile sınırlandırılmalı mıdır?

Yukarıdan bu yana anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki tıp etiği kuralları ve etik ilkeler bu alanı disipline etmeye yetmemektedir. Dolayısıyla etik kuralların hukuk bu arada ceza hukuku kurallarıyla da desteklenmesi gerekir. İşte TCK m.90 ve 91 bu amaçla getirilmiştir.

Her iki durumda da kişinin her ne pahasına olursa olsun bir denek yani hakları olmayan bir obje haline getirilmesi eylemi cezalandırılmak istenmektedir. Zira böyle bir davranış insan haysiyetini ihlal eder. Nitekim söz konusu Ceza Kanunu hükümlerinin vücut dokunulmazlığına karşı suçlar başlığı altında düzenlenmiş olmasının sebebi budur. O halde burada bilim yapma hakkı ile insan haysiyeti karşı karşıya gelmekte ve insan haysiyeti daha ağır basmaktadır. İnsanlık ve/veya tıp bilimi için ne kadar önemli olursa olsun her ne pahasına bilimsel deney örneğin ilaç araştırması yapılamaz. Esasen yukarıda yer verdiğimiz tıp etiğine hakim dört temel ilkedен özerkliğe saygı bunu ifade eder.

Acaba hukuk kurallarının bilimi kısıtladığı söylenebilir mi? Şüphesiz evet. İşte sorun da buradadır. Bilim adamı hukuk kuralını görmezden gelmez. Zira bazı hukuk ilkeleri ister bilim ister sanat olsun bazı eylemleri sınırlar. Bu ilkeler evrenseldir. Bunlardan biri de insan haysiyetidir. İnsan bir obje haline getirilemez. Bunu yasaklayan bir kural, bilimsel gelişmeyi engellediği gerekçeyle görmezden gelinemez. Burada çatışma bilim özgürlüğü insan haysiyeti-

tinin dokunulmazlığı arasında gerçekleşmektedir. Bizce insan haysiyeti bilim özgürlüğünü sınırlar. Bu noktada bir başka hak daha ortaya çıkmaktadır: yaşama hakkı. Nitekim TCK ötenazi hakkında suskun kalmakla esasen yaşama hakkını daha üstün değer olarak gördüğünü de ifade etmektedir. Böylece ötenazi uygulayan bilim adamı kasten öldürmeden cezalandırılır. Bu aynı zamanda ölme hakkı diye bir hakkın hak ve özgürlükler sistemi içinde yer almadığını da açıkça göstermektedir.

Anayasa m.17 herkesin yaşama hakkına sahip olduğunu, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağını, insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir muameleye tabi tutulamayacağı düzenlemesini getirmek suretiyle insana

- yaşama hakkı
- vücut dokunulmazlığı ve
- insan haysiyetinin dokunulmazlığından

oluşan bir zırt geçirmiştir. Bilim özgürlüğü, bu hakları ortadan kaldıracak bir şekilde kullanılamaz.